

Részlet Mladen Markov szerb író A neveléses ló c. elbeszéléséből.

„Úgy vonulnak be, mintha hazakerestek volna. [...] mind a négy irányból hernyótalpas harckocsik özönlöttek el a főteret ablakrezegető dübörgéssel. Feketébe öltözött volksdeutschok – a hasukon széles derékszíj, vállukon puska, fejükön fekete posztósapka, kabátjuk ujján karszalag fehéren villogó horogkereszttel –, vigyázzállásban, magasba lendített karral üdvözölték őket. [...] Míg a hadifoglyok keresztülvonultak a főtéren, a volksdeutsch házaknak az áprilisi hidegben is sarkig tárt ablakiból nótaszó hallatszott ki.

A *Lili Marlen*, újra meg újra. Fülbemászó dallama van, mintha nem is katonanóta, hanem vidám aratódal volna.

A polgármester még a határba indulók lépteinek tompa dobogását is hallja. [...] *Heil Hitler!* – kiáltják teli tüdővel, s hangjuk mintha ott lebegne még a levegőben, akár a léggömb, hogy aztán szertefolyjon, s elöntse az egész várost, mint a köd. [...] Az egyik volksdeutsch némán int neki, hogy lépjen közelebb. [...] Érttem, mondja magában, egyszerre akarnak bennünket megalázni, a volt hatalom kiemelkedő képviselőit. Miért van az, hogy a győztesek, a hatalomra kerülők oly előszeretettel alázzák meg elődeiket? Hát nem tanultak semmit a történelemből? Valóban nem lennének tisztában vele, hogy előbb-utóbb rájuk is hasonló sors vár?”

Mladen Markov: *Bánáti vicinális*. Válogatott elbeszélések. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. 5–12.

Részlet Bolla Lajos belgrádi magyar konzul 1943. január 14-ei jelentéséből.

„Dr. Várady Imre mindig nagy népszerűségnek és közmegebecsülésnek örvendett nemcsak az ún. vajdasági, de a szerbiai szerbség előtt is. [...] kiemelkedő szolgálatakat tett a magyarországi szerbségnek, melyeket ezek ké-

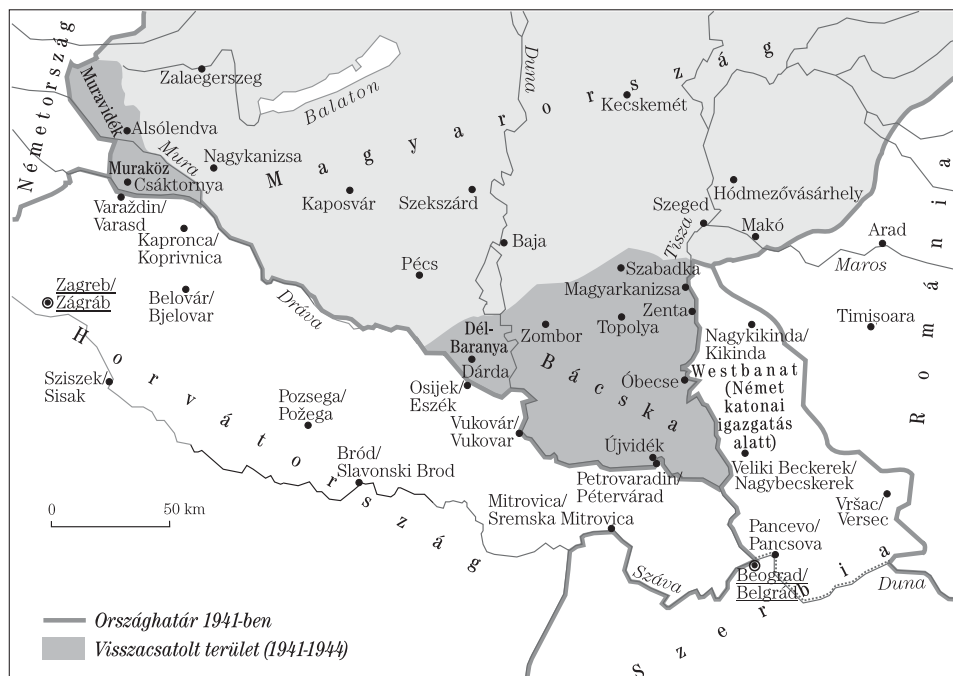
A. SAJTI ENIKŐ

A bánáti magyar kisebbség helyzete a második világháború éveiben

Az előzetes német ígéretek ellenére a Bánátot nem csatolták vissza Magyarországhoz. A területet 1941 áprilisában **német csapatok szállták meg**. Döntését a német kormány azzal magyarázta, hogy egy esetleges magyar–román összetűzést kíván elkerülni, mivel a területre Románia is igényt tartott. Tartottak attól is, hogy a nemrég komoly területi veszteségeket elszenvedő Romániában (Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, Besszarábiát és Észak-Bukovinát a Szovjetunió foglalta el) belpolitikai válság, „zűrzavar” keletkezik. Berlin döntését katonai szempontok is befolyásolták, mivel így a Jugoszláviát megszálló német csapatok olyan fontos útvonalakat is ellenőrzésük alatt tartottak, mint a Szendrőt (Smederevo) a Dunával összekötő vasút, a Duna és a Tisza összefolyási területe, valamint a román határig húzódó Duna szakasz. A bécsi Imperiál Szállóban 1941. április 24-én aláírt, Jugoszlávia felosztását rögzítő német-olasz megállapodás a Bánátot ugyan Magyarországnak ígérte, de leszögezte, hogy az továbbra is német megszállás alatt marad.

Német adatok szerint a Bánát lakosságának nemzetiségi összetétele 1941-ben a következő volt: 295.000 szerb, 120.000 német, 95.000 magyar, 70.000 román, 18.000 szlovák és 4.000 zsidó. Magyar adatok szerint a bánáti magyarok létszáma 108.732 fő volt

A németek tehát megakadályozták a magyar csapatok bánáti bevonulását, így az előre elkészített bánáti magyar katonai közigazgatásra vonatkozó magyar tervek az asztalfiókba kerültek. Nem váltak valóra a bánáti német népcsoport tervei sem. A bánáti németek egy Pancsován (Pančevo) 1941. április 20-án (Hitler születésnapján) megtartott nagygyűlésen követelték a Bácskából, a Bánátból és a Szerémségből létrehozandó Duna-menti autonóm német állam létrehozását, amely kimondta volna a III. Birodalomhoz történő csatlakozását. A német kormány azonban, tekintettel a magyar és román területi igényekre, valamint a terület nemzeti összetételére, nem támogatta ezt a tervet. A magyar kormány ezután, bízva a terület későbbi visszacsatolásában, kezdetben

A Délvidék 1941–1944

igyekezett megakadályozni a helyi magyarok közigazgatásból történő kiszorítását. Megpróbálták azt is elérni Berlinben, hogy Magyarországról szakképzett közigazgatási tisztviselőket küldhesse- nek a Bánátba. Ezt a kérést a német külügyminisztérium azzal utasította vissza, hogy a hivatali állások betöltésénél a helyi magyar népcsoport olyan része-

Bánáti sváb lányok az 1940-es években

sedést követel, amely meghaladja a népes- ségen belüli arányát. A Milan Nedić vezette, németekkel kollaboráló belgrádi kormány ugyanis 1941. október 23-ai rendeletével szabályozta a bánáti magyarok közigazgatásban történő részvételét, amely a magyar kormány tiltakozását váltotta ki. Az öt városi polgármesteri hely közül például a magyarok egyet sem kaptak. A sorozatos magyar tiltakozások eredményeként 1941 október végén ismét szabályozták az egyes népcsoportok által betölthető hivatali helyek arányát, és ennek eredményeként a magyarok két járási elöljárói és egy városi polgármesteri helyet kaptak. A németek kivételezett helyzete nem változott, szerepüket tovább fokozták a Bánát gazdasági életében is. A Bánát a németek egyik legfontosabb balkáni gazdasági hídfőállá volt. A budapesti törekvések kudarcát mutatja, hogy megkezdődött még azon a magyar tisztviselők elbocsátása is akik, bízva a magyar csapatok bevonulásában, a jugoszláv állam összeomlása után vállaltak hivatalt a helyi hatalomban. Nagybecskerekben (Veliki

Bečkerek) például már április közepén elbocsátották a helyi közigazgatás magyar nemzetiségű vezetőit és alkalmazottait, helyettük németeket neveztek ki, és megkezdtek a város üzemeiben dolgozó magyar alkalmazottak, munkások elbocsátást is. A Bánátban a szerb többségű községekben a szerbeket nem fosztották meg az alsófokú közigazgatásban elfoglalt helyüktől. A német, a magyar, a román és a szerb nyelv egyaránt hivatalos nyelvnek számított.

1941. június 5-én, a német megszálló erők, a magyarok kizárásával döntöttek arról, hogy a területet önálló adminisztratív státusszal a megszállt Szerbiához csatolják. Élére ún. segédbánt állítottak, akit a bánáti németek közül választottak ki. Az első segédbán Josef-Sepp Lapp, a helyi németek egyik vezetője lett. Hatáskörébe tartoztak a Bánát belső ügyei, ő irányította az újonnan felállított négy közigazgatási ügyosztályt, melyek vezetőit formálisan a németekkel együttműködő Milan Acimović, a szerb kormány miniszterelnöke és belügyminisztere nevez ki.

KRONOLÓGIA

1941. április 20. A bánáti németek gyűlése Pancsován (Pančevo), ahol egy Bánát központtal létrehozandó Duna-menti német autonóm állam létrehozását és Németországhoz való csatlakozását követelték.

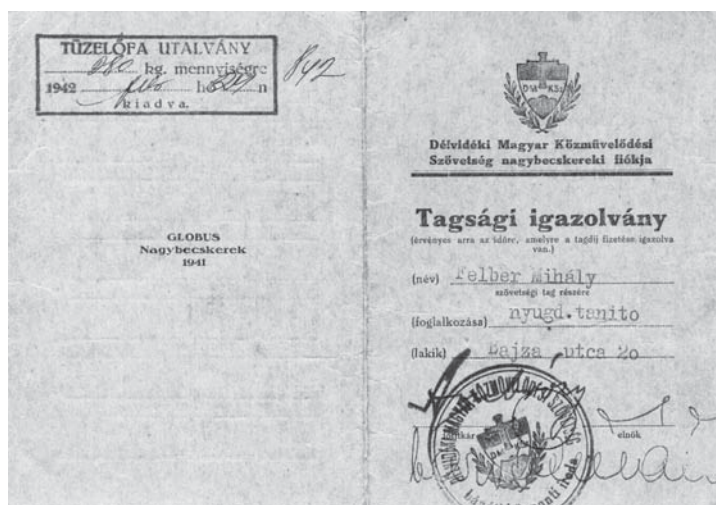
1941. április 24. Német-olasz megállapodás aláírása Bécsben Jugoszlávia felosztásáról. Bánátot Magyarországnak ítélik, azonban továbbra is német megszállás alatt marad.

1941. június 5. A Bánátot közigazgatásilag Szerbiához csatolják, élén a segédbánnal.

1941. október 23. Milan Nedić kormánya rendeletben szabályozza a bánáti magyarok közigazgatásban való részvételét.

1941. december 18. A Bánát a szerbiai közigazgatás átalakítása során a 14 körzet egyike lett, a segédbán helyettesét a magyar kisebbség soraiból választották ki.

1944. október 17. J. B. Tito rendelete a katonai közigazgatás bevezetéséről a Bánátban, a Bácskában és Baranyában.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség igazolványa

sőbb és még ma sem felejtettek el, és benne mindmáig a szerbség őszinte barátját látják.”

Magyar Országos Levéltár K-63. Külügyminisztérium. Politikai iratok. 1943–16–12.

Részlet Bolla Lajos belgrádi magyar konzul 1943. május 21-ei jelentéséből.

„Könnyű elképzelni, hogy ilyen terrorkülönítmény működése milyen hangulatot váltana ki az összmagyarság ellen úgy Szerbiában, mint a bánáti szerbségben [...] esetleg ki volnának téve annak, hogy a Szerbiában elkövetett összes kegyetlenségeket a magyar különítményre fognák rá, ami annál könnyebb volna, mert a terv szerint ezek német egyenruhában, német vezetéssel működnek. Arra nézve sincs garancia, hogy e magyar zászlóalj nem fogják-e szükség esetén a boszniai vagy délszerbiai felkelők elleni harcokban bevetni.”

Magyar Országos Levéltár K 63. Külügyminisztérium. Politikai iratok. 1943–16–31.

Részlet Géczy Tibor becske-reki katolikus pap, hitoktató visszaemlékezéséből

„A német és a magyar lakosság, s így a tanulóifjúság közötti ellentét érezhető volt minden síkon. A németek anyagi előnyt élveztek. A várandós anyák és fiatal anyák sok segínyt kaptak – ha németek voltak, viszont segélyben nem részesültek a magyar és a szerb anyák. Amikor már mindenfelé kopogott – utcákon és iskolákban a facipő, a németek kifogástalan bőrcipőkben jártak. A háborúval járó sokféle élelmiszerjegy közül a leggyatrábakat a magyarok kapták. Az első iskolai évben, télidőben, egyetlen kilogramm tüzelőt sem utaltak ki nekünk, magyaroknak, miközben a német iskolában szünet nélkül, vastag füstfelhő jelezte a rendes fűtést.”

Msgr. Dr. Géczy Tibor: Visszaemlékezéseim. *Aracs*. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. 2003. 2. sz. 48.

Nagybecskerek főtere

A kinevezett ügyosztályvezetők valamilyen németek voltak. A szerb kormány és a megszálló német katonai erők között aláírt megállapodás szerint a járási, városi és községi előjárókat az adott terület, helység nemzetiségi arányait figyelembe véve kellett kinevezni. A gazdasági kulcspozíciókat azonban, tekintettel a bánáti gazdaság német hadigazdaságban játszott fontos szerepére, minden esetben németekkel töltötték be. Később, 1941. december 18-án, Szerbia új közigazgatási felosztása alkalmával a Bánát Szerbia 14 körzetének (okrug) egyike lett, de Szerbiától vámhatár választotta el. Ettől kezdve a segédbán helyettesét a magyar kisebbség soraiból nevezték ki. Ezt a funkciót először Jeszenszky Ferenc, majd pedig 1943-ban Botka Béla töltötte be. A belgrádi magyar konzul egyik korabeli jelentése szerint azonban a magyar segédbán-helyetteseket igyekeztek elszigetelni, sőt Botkát, aki egyúttal a népjóléti ügyosztály vezetője volt, kiköltöztették a segédbáni hivatal épületéből, így feladatát nem tudta ellátni.

Némi huzavona után engedélyezték a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség (BMKSZ) működését is, amelynek elnöke először Tallián Tibor, majd pedig a volt segédbán, Jeszenszky Ferenc lett. A vezetőségbe beválasztották a jugoszláviai magyarok nagytekintélyű vezetőjét, a volt jugoszláv szenátort, Várady Imrét is. A szervezet kezdetben a Bácskában megalakult Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség részeként működött, később azonban **Dunamelléki Magyar Közművelődési Szövetségre** változtatták a nevét. A névváltoztatás tükrözte a bánáti német hatóságok arra irányuló törekvését, hogy a szervezetet minél

jobban elszigeteljék Magyarországtól.

A BMKSZ a bánáti magyarok egyetlen kulturális, érdekvédelmi szervezete volt. Sikeresen járt közbe például a munkaszolgálatra behívott magyar (nem zsidó) kisebbség ügyében, elérte, hogy egyes csoportjaikat ne vigyék a szerbiai bányákba, hanem a Bánátban teljesítettek szolgálatot. A bánáti magyarok háború utáni sorsára nézve is jelentős hatással volt, hogy

sikerült elejét venni egy, a bánáti magyarokból német egyenruhában és német parancsnokság alatt harcoló 500 fős partizánvadász különítmény létrehozásának.

Az 1942/43-as tanévben a Bánát 84 városában, községében működött magyar tannyelvű állami **elemi iskola**, 32 helységben pedig magyar tannyelvű óvoda. Négy magán-gimnázium, két nyolcosztályos főgimnázium és 6 négyosztályos algimnázium nyitotta meg kapuit, 990 tanulóval. Ezen kívül egy kereskedelmi és egy polgári magyar iskola működött, illetve hét magán-jellegű nevelőintézet tartottak fenn a magyar kisebbség számára. Újra megnyitotta kapuit a királyi Jugoszláviában oly sok vihart megélt Miasszonyunkról elnevezett nagybecskereki leánynevelő-intézet is. A magyar iskolák komoly tanító és tanárhiánnyal küszködtek, aránytalanul magas volt a képzés nélkül oktatók száma. Hosszas huzavona után ezt a hiányt részben sikerült anyaországi tanítókkal pótolni.

A bánáti magyarok és németek kapcsolatának már-már groteszk oldalát idézi a Budapest székesfőváros részéről a Bánátba küldött iskolai egyenruhák története. A német katonai parancsnokság csak úgy engedélyezte a küldemény kiadását, ha leszedik a ruhákról és a Bocskay-sapkákról a zsinórokat. Arra hivatkoztak, hogy a magyar diákok zsinóros ruhája miatt verekedés törhet ki a magyar és a német diákok között, ám mivel a zsinórok leszedésére a vámhivatalnak nem volt eleendő munkaereje, a ruhák két évig a raktárban várták további sorsukat.

A jugoszláv **agrárreform** felszámolása során a magyaroktól földet nem vettek el, de a délszláv telepések földjét kizárólag néme-

teknek osztották ki. A kisajátított zsidó birtokokat azonban nem parcellázták fel, birodalmi, állami német kezelésbe vonták, és a német hadsereg ellátását szolgálták.

A bánáti zsidókat rögtön a terület megszállása után súlyos retorziók érték, törvényen kívül helyezték őket. Megfosztották őket korábbi gazdasági pozícióiktól, elkobozták vagyonukat, nem tölthettek be közhivatalt, még azt is megtiltották, hogy a járdán közlekedjenek. 1941 augusztusában a bánáti zsidó-

kat gyűjtőtáborokba zárták és megkezdődött megsemmisítésük. Csak néhány százan éltek túl a holokausztot.

A jugoszláv partizánok a szovjet hadsereggel együtt 1944. október elején léptek a Bánát területére. 1944 őszén az egyik bánáti kisvárosban, Versecen (Vršac) volt Josip Broz Tito partizán főparancsnok főhadiszállása is, itt rendelte el október 17-én a jugoszláv katonai közigazgatás bevezetését a Bánát, a Bácska és Baranya területére.

Tito partizán-egyenruhában

Tudja-e?

■ *Bánát, Bánság* a Maros–Tisza–Duna–Kárpátok közötti terület, a történelmi Magyarország Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéinek összefoglaló neve, önálló politikai egység soha nem volt. Itt 1552-től számítjuk a török hódoltság korát, amely 166 évig tartott. A pozsareváci béke (1718) után a terület visszakerült a Szent Koronához, de Temesi Bánság néven a bécsi kormánynak alárendelve katonai kormányzást vezettek be, amelyet 1751-ben szüntettek meg. A bánági határőrvidék 1873-ban szűnt meg. Az elnéptelenedett vidéken a 18. században több hullámban jelentős telepítéseket hajtottak végre, amelyek nemcsak benépesítették, de gyökeresen megváltoztatták a török hódoltság előtt zömmel magyarok által lakott Bánság etnikai összetételét. Frankok, svábok, babenbergiek, felső- és alsó-rajnavidékiek, vallonok, franciák, piemontiak, luxemburgiak, hesseniek, pfalziak, spanyolok, szerbek, románok, bolgárok stb. telepedtek itt le. A 19. század végén bukovinai székelyeket és magyarországi magyarokat telepítettek az Al-Duna vidékére. A versailles-i békében a Bánátot a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) és Románia között osztották fel, Magyarországnál maradt a volt Torontál megye egy apró része, a Tisza–Maros szöge. A második világháború alatt a jugoszláviai Bánát német megszállás alá került, de közigazgatásilag az ugyancsak németek által megszállt Szerbia része maradt. 1944 nyarán az itteni (valamint a bácskai, a szerémségi és a horvátországi) német lakosság

számottevő része elmenekült, az otthon maradtakat pedig a jugoszláv hatóságok internálták, kitelepítették. A német kisebbség jelentős része az embertelen bánásmód miatt a táborokban elpusztult. A második világháború után a Bánát területi felosztása, kisebb korrekciókat leszámítva, a korábbival azonos maradt. Napjainkban Duna–Tisza–Körös–Maros Euró régió Program a Bánát történelmi részeinek együttműködését is célozza.

■ *Az 1941. április 24-i bécsi német-olasz megállapodás* szerint Jugoszláviát német-olasz érdekszférára osztották, és 247.542 km²-nyi területéből 98.572 km²-en megalakult a Független Horvát Állam, Szlovénia területének döntő részét Németországhoz csatolták, az ún. Ljubljana-i provincia olasz megszállási zóna lett. Olaszország megkapta az adriai tengerpart nagy részét, valamint Crna Gora is olasz érdekszféra lett, területe gyarapodott. Jugoszlávia Albániával határos területeit szintén olasz csapatok szállták meg, Macedónia egy részét (28.250 km²) Bulgáriához csatolták. A Bácskát és a Baranyai háromszöget feltételek nélkül Magyarországnak ítélték. A Muraköz és a Murántúl kérdésében Horvátországgal és Németországgal folytatandó tárgyalásokra kötelezték Magyarországot, de ezeket a területeket magyar csapatok szállhatták meg. A Bánátot is Magyarországnak ítélték azzal, hogy a terület meghatározatlan ideig német megszállás alatt marad. Magyarországnak ezen kívül szabad kikötőt ígértek a dalmát tengerparton. Szerbiát nagyjából 1912-es határai közé szorították vissza, német megszállással.

IRODALOM

- A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 108–116.
- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1941*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 256–268.
- Beke György: *Kisebbség Torontál. Forrás*, 2001. 2. szám. 75–83.
- Legeza László – Szacsvay Péter: *Bácska és Bánság*. Officina Nova Könyv és Lapkiadó Kft, Budapest, 1992.
- Mladen Markov: *Bánáti vicinális*. Válogatott elbeszélések. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Németh Ferenc: *Úri világ Torontálban. Művelődéstörténeti írások*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2003.
- Oberding József György: *A bánági magyarság*. Budapest, 1937.
- Penavin Olga: *A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza*. CNESA, Kanizsa, 1995.